

Marte Michelet

Den største forbrytelsen

Ofre og gjerningsmenn i det norske Holocaust

GYLDENDAL

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2014

www.gyldendal.no

Printed in

Trykk/innbinding:

Sats: Type-it AS, Trondheim 2014

Papir:

Boken er satt med 11/14 pkt. Minion Pro

Omslagsdesign: Bjørn Kulseth / Fjeldheim & Partners

Omslagsfoto øverst: privat

Omslagsfoto nederst: Georg W. Fossum, NTB Scanpix

Der det ikke er angitt annet, er bildene utlånt av Braude-etterkommerne
Liselotte Leah Halevy og Rune Struck.

Oversettelser fra tyske dokumenter og bøker er gjort av Astrid Dypvik.

Oversettelser fra andre språk er gjort av forfatteren.

ISBN 978-82-05-47043-9

Forfatteren har mottatt støtte fra Stiftelsen Fritt Ord.

Alle Gyldendals bøker er produsert i miljøsertifiserte trykkerier.

Se www.gyldendal.no/miljo

INNHOOLD

Forord 7

Prolog 11

DEL 1 • FRA JIDDISKLAND TIL «NY YORK». 1911–1939

1 Jids og goyim 23

2 Jødebolsjevismen 43

3 Spionhysteri 55

4 Nasjonal Samling 70

5 Spania 81

6 «Mysteriet i konduktørvognen» 88

7 Hitlers «Ville Østen» 104

DEL 2 • INVASJON OG OKKUPASJON. APRIL 1940–JULI 1941

8 Operasjon Weserübung 111

9 «Rasens urstemme» 125

10 Forberedelsene 134

11 Operasjon Barbarossa 142

12 Litauen 149

13 Motstand 158

DEL 3 • FORBEREDELSENE. SOMMEREN 1941–HØSTEN 1942

- 14 Registrering 169
- 15 Hjem fra fronten 179
- 16 Unntakstilstand 194
- 17 Massearrestasjon 199
- 18 Deportasjon 213

DEL 4 FLUKT OG DØD. NOVEMBER 1942–APRIL 1945

- 19 Carl Fredriksens Transport 225
- 20 Oświęcim 232
- 21 Det lille hvite huset 240
- 22 Slavearbeidere 243
- 23 Boksekamp i Berg 253

- Epilog 259
- Takk 275
- Kilder 277
- Noter 287
- Register 311

FORORD

Om vi i glemsel går:
det er asken deres vi trår.

GUNVOR HOFMO: «DET ER INGEN HVERDAG MER», 1946

I mange tiår hadde vi glemt dem. Jødene som ble deportert fra Norge og drept i nazistenes utryddelsesleirer, ble ikke en del av norgeshistorien. Deres skjebne ble en fortelling om et fremmed folk, tyskerne, som kom hit og forsøkte å utslette et annet fremmed folk, jødene. Det ble en forbrytelse som ikke angikk oss, som vi kunne skyve fra oss og legge på én gal mann: Hitler.

Ikke dermed sagt at Holocaust er et ukjent tema. Knappt noe historisk emne har vært gjenstand for så mange gripende bøker, filmer og dokumentarserier som det industrielle masse mordet i gasskamrene. Hollywood-filmene om jødeutryddelsen, som *Schindlers liste* og *Pianisten*, og de mange bokutgivelsene om enkeltjøders skjebner har gitt mange en følelse av det ikke er noe mer å si om Holocaust, at det er ferdigfordøyd.

Men vi er langt fra ferdige med vår del av Holocaust-historien, om ofre og gjerningsmenn på norsk jord. Rett etter krigen var det sterk medieinteresse for fortellingene til de få overlevende som vendte hjem,

og for gjerningsmennene som ble stilt for retten. Så ble det stille. Det som hadde skjedd med de norske jødene, ble utelatt eller nedtonet i vår kollektive behandling av krigen. I stedet ble den oppbyggelige, selv-applauderende fortellingen om en nasjon av innbitte motstandsfolk, skulder ved skulder gjennom «de vonde årene», gjentatt og bekreftet. Vi hyllet våre helter, mens norske jøder som hadde mistet alt og alle, og som hadde utholdt år etter år i fangenskap, ble overlatt til seg selv og sin egen, private sorg.

Proessen med å gjøre Norge «Judenrein» vakte minimal interesse blant historikere, forfattere, filmskapere, journalister og andre som kunne løftet temaet fram. Grunnleggende spørsmål om veien mot det største folkemordet i norgeshistorien ble knapt stilt, og lettvinde svar ble stående som sannheter. Med noen få unntak – blant annet Per Ole Johansens *Oss selv nærmest* fra 1984 og andre bind av Oskar Mendelsohns *Jødenes historie i Norge gjennom 300 år* fra 1986 – er det først de siste tiårene vi kan snakke om en reell Holocaust-forskning i Norge. Den er fortsatt sparsom. Det finnes heller ingen oppdatert, grundig og helhetlig framstilling av det norske Holocaust, og utgangspunktet for denne boka er å forsøke å bøte på det.

Vi må aldri glemme, ble det sagt igjen og igjen, samtidig som svært lite ble gjort for å huske. I dag er mye for sent. I arbeidet med boka har det hele veien vært en fortvilende opplevelse at de som kunne ha visst, de som kunne ha fortalt, er døde. «Du skulle ha snakket med den og den», har jeg fått høre utallige ganger, «men han er dessverre død». Det gjelder både ofre og gjerningsmenn.

De seks medlemmene av familien Braude som skildres i denne boka, er alle borte i dag. De etterlot seg ingen skriftlige kilder, ingen dagbøker eller papirer som kunne fortalt oss mer om hvem de var. Min viktigste kilde er etterkommeren Liselotte Leah Halevy (født Braude), som har tatt vare på familiens historie så godt hun har kunnet. Vi har møttes mange ganger det siste året, og jeg har spilt inn samtalene våre på bånd. Hun har gitt presise, nøkterne opplysninger og har aldri sagt et ord mer enn det hun er sikker på at hun har grunnlag for, selv når jeg har presset på for å få fram flere detaljer. Liselotte har vært like opp-

tatt som meg av at vi ikke skulle «finne opp» en rikere slektskrønike enn den hun har fått overlevert. En annen god kilde har vært Braude-etterkommeren Rune Struck.

De øvrige opplysningene om familien har i hovedsak kommet fram gjennom omfattende arkivarbeid, i blant annet Oslo byarkiv, Riksarkivet, Nasjonalbiblioteket, Aftenpostens avisarkiv og museumsarkivet i Auschwitz. Der jeg ikke oppgir andre kilder, kommer opplysningene om familien fra Liselotte. De fleste tilgjengelige arkivopplysninger er brukt i teksten, det er også hver smitt og smule av det etterkommerne har kunnet fortelle.

Braude-familien har aldri tidligere blitt skrevet om. At jeg valgte nettopp dem, er nærmest tilfeldig. Men det fantes en overordnet rettesnor for valget. Svært mye av den internasjonale Holocaust-litteraturen løfter fram «genier og jomfruer» – de eksepsjonelt begavede og de aller mest uskyldsrene. Jeg ville heller fortelle om vanlige mennesker. Om en typisk norsk-jødisk familie: Hvem de var, hvor de kom fra, hva slags liv de levde før katastrofen, og hva som skjedde med dem. Og jeg ville fange de tre viktigste skjebneforløpene til de norske jødene under krigen: flukt, internering og deportasjon.

Jeg hadde hørt rykter om en jødisk bokser fra Grünerløkka, og snart satt jeg nedsunket i hans familiehistorie. Jo mer jeg lærte om familie-medlemmene, desto mer ble jeg viklet inn i for meg uventede temaer: idrettshistorie, østkanthistorie, det russiske imperiet, forholdene på den litauiske landsbygda, Norges Kommunistiske Parti i 1930-årene og motstandsbevegelsen under krigen, for å nevne noe.

De to gjerningsmennene jeg følger i boka, den tyske Gestapo-offiseren Wilhelm Wagner og den norske statspolitimannen Stian Bech jr., er også døde. Deres liv og virke har jeg måttet lete fram og kartlegge gjennom arkivmateriale, dels fra Norge, dels fra Tyskland. Jeg har sett på landssviksaker og personalmapper og har gått gjennom alle referanser til dem i den eksisterende litteraturen.

Jeg har valgt å følge både ofre og gjerningsmenn fordi nesten all litteraturen om Holocaust i Norge gjør enten eller. Verken Stian Bech jr. eller Wilhelm Wagner tilhørte det øverste sjiktet i okkupasjonsmak-

ten, de var tjenestemenn. Men slike menn var helt avgjørende for at Holocaust kunne gjennomføres.

Det finnes ingen bilder av aksjonene mot jødene i Norge. De ikoniske fotografiene som har kommet til å symbolisere jødeutryddelsen – menneskene som står tett i tett på ankomstrampen i Auschwitz eller jages ut av gjemmestedene sine i Warszawa-gettoen – er ikke «våre» bilder. Vi har ingen fotografier. Det finnes ikke ett eneste bilde av at norsk politi arresterer norske jøder og frakter dem vekk for deportasjon. Det eneste vi har, er et mørkt, kornete fotografi av tilskuere som står ved kaia i Oslo og ser på frakteskipet «Donau», etter at jødene er blitt lastet inn.¹ Kanskje er dette fraværet av en billedlig knagg en av årsakene til at det har vært vanskelig for nordmenn å ta inn over seg at Holocaust ikke var noe som hendte et annet sted, men her, midt blant oss.

Forskningen på jødeutryddelsen tar mer og mer et slikt lokalt utgangspunkt. Som en av verdens fremste Holocaust-forskere, den tyske historikeren Peter Longerich, formulerer det, har forskning det siste tiåret gjort det stadig tydeligere at Holocaust «ikke kan forstås som et 'skrivebordsdrap' – en byråkratisk gjennomføring av en diskret drapsordre. Gradvis går det opp for oss at vi har å gjøre med en massakre som foregår over mange år, i en ufattelig skala, der hundretusenvise gjerningsmenn og deres hjelpere, over store deler av Europa, myrder millioner av ofre. Svært mange institusjoner med alle slags funksjoner var involvert i folkemordet, og det finnes betydelige forskjeller og kronologiske ulikheter mellom de individuelle landene og regionene der folkemordet fant sted».²

Den økende interessen for norsk Holocaust-historie henger sammen med dette perspektivskiftet blant toneangivende europeiske historikere. Jakten etter «the smoking gun», den ene generalordren fra Adolf Hitler om å drepe alle jøder under tysk kontroll er for lengst oppgitt, til fordel for en langt mer kompleks forståelse. Hvert lands særegne Holocaust-historier blir viktige for å pusle sammen hele bildet av hvorfor og hvordan jødeutryddelsen kunne bli et så omfattende og uhyrlig effektivt fellesforetak for store deler av Europa. Denne boka er en liten del av det puslespillet.

PROLOG

Kveldstoget mellom Oslo og Halden er lastet med ti sekker kålrabi. Toget skramler forbi mørklagte, små tettsteder i Østfold. Høljregnet pisker mot togvindue. Det er en kald oktoberkveld i 1942. Toget nærmer seg sakte, men sikkert endestasjonen. Det er bare noen kilometer igjen. Om en snau time vil kålrabilasten være i sikkerhet i Sverige, etter en kort båttur over Iddefjorden.

I den store, åpne kupeen sitter Karsten Løvestad og knuger en Colt 7.65 i den ene frakkelomma og en innpakket rull med mikrofilm i den andre.

Løvestad har gjort dette mange ganger før, men i kveld er han nervøs.¹ Dagen før har han farget den lyse luggen mørk. I det falske passet hans står det «Harald Jensen». Han er en kjent kurer og grenselos, og han vet godt at han er ettersøkt. Egentlig er det altfor risikabelt å ha med en så stor frakt og i tillegg ha et kureroppdrag. Men så langt har alt gått greit, og nå er de snart framme. Etter denne turen skal han gå i dekning en stund.

Toget passerer Sarpsborg. Tyskerne og grensepolitiet har skjerpet kontrollen i det siste. Men konduktøren på Oslo–Halden jobber for motstandsbevegelsen. Hvis det ligger an til kontroll, skal han varsle

grenselosene. Intet varsel har kommet. I Halden venter Løvestads bror og en medhjelper, og neste etappe er ikke like mye å bekymre seg over. Fjordarmen opp langs svenskegrensen er lang og smal, og det er drøsservis av krysningspunkter. Løvestad-brødrene er fra Trøgstad og er blitt lommekjent i grenseområdet etter de mange turene over til Sverige. Ute fortsetter det å regne tett. Det er bra.

Tvers overfor Løvestad i kupeen sitter to av kålrabisekkene. Det er kodeordet for jøder på flukt.

Herman Feldmann og Willy Schermann er begge 24 år og fra Oslo. De to jødiske guttene er gamle venner og har bestemt seg for å flykte til Sverige sammen. De åtte andre i transporten sitter lenger bak i toget, sammen med en annen grenselos. Det er det eldre ekteparet Essayas og Rakel Senderowitz. Og det er familien Gettler – foreldrene Herman og Marie, deres voksne barn Sonja, Svend og Hendrik og en ikke-jødisk svigerdatter. Det er altfor mange på ett og samme tog, det ideelle er halvparten. Den vanlige framgangsmåten dersom det er kontroll, er at konduktøren flytter på flyktningene etter hvert som grensevaktene går gjennom toget, slik at de havner i vogner som allerede er kontrollert. Løvestad er klar over at det blir vanskelig med en så stor gruppe. Likevel har han sagt ja til å føre ut en så stor transport, for antallet jøder som desperat vil ut av landet, har økt dramatisk den siste tiden.

Noen uker tidligere, i begynnelsen av oktober, ble samtlige mannlige jøder i Trondheim arrestert og alle deres eiendeler beslaglagt. Kvinnene og barna er internert. Det har skapt stor uro i de jødiske miljøene i resten av landet. Stadig flere tror det bare er et spørsmål om tid før okkupasjonsmyndighetene kommer for å ta dem også. Gettler-familien og Senderowitz-ekteparet føler at ingen jøder lenger kan være trygge i Norge. Derfor har de valgt å ta den farefulle ferden til Sverige, mens deres nære venner i en annen jødisk familie, familien Braude, har bestemt seg for å bli.

I den grad det er mulig å kommunisere på forhånd, får «kålrabisekkene» beskjed om å pakke så lett som mulig, helst bare en liten veske, og kle seg i vanlige, men praktiske klær. Om bord gjelder det å ikke

vekke medpassasjerenes mistanke og å prøve å holde nervene i sjakk. Det kan være lurt å ta med noe å lese, så man har et sted å feste blikket og noe å holde hendene aktive med.

De ti er heldige som har fått komme med på en transport, men de vet også at det de gjør, er livsfarlig. I det hele tatt å *prøve* å forlate landet er strengt forbudt. Siden 1941 har det vært dødsstraff for å forlate Norge uten tillatelse. For å kunne ta toget nedover mot Halden må du ha et spesielt grenseboerbevis, det offisielle dokumentet som sier at passasjeren har lov til å reise til stasjoner ved svenskegrensen. Det har ingen av dem. De har ikke falske papirer – så organisert er ikke denne flyktningtrafikken – ID-kortene deres er tvert imot stemplet med en stor rød «J» for jøde, slik alle de norske jødernes ID-kort er blitt stemplet tidligere det året.

Også Løvestad er fullt klar over hva han og de andre losene risikerer. Å hjelpe folk over grensen straffes med døden. Først tortur for å avdekke rutene og nettverket, så Grini, så et skudd i nakken. Mikrofilmrullen som skal til legasjonen i Stockholm, gjør ikke risikoen mindre.

Heldigvis har de den medsammensvorne konduktøren. Opplegget hans har fungert knirkefritt i månedsvis.

Toget passerer Skjeberg, det er bare et par stopp igjen. Snart framme, snart over grensen, til det nøytrale Sverige.

Med ett smeller døra opp. Noe har gått galt. Konduktøren har ikke fått beskjed om at det skulle være kårabisekker på dette toget. Han har heller ikke vært klar over at to grensekonstabler i sivil har kommet om bord. Nå krever de to konstablene høylytt å få se alles papirer, og det er ingen steder å gjøre av seg. «Harald Jensen» viser fram sine forfalskede dokumenter, mens Herman Feldmann og Willy Schermann må rekke fram ID-kortene med den store, røde bokstaven på.

Det er bare å krysse fingrene for at grensekonstablene enten er på riktig side eller er slappe i tjenesten.

Men konstabel Arne Hvam er ingen av delene, og han skjønner med en gang hva som er på gang. Han er uteksaminert fra det første kullet på Hirdens skole «Viking», som driver opplæring av unge, lojale

nasjonalsosialister til blant annet grensepolitiet. Hvam er ivrig etter å imponere sine overordnede.

Han tar papirene deres og ber de tre om å komme ut av kupeen. Løvestad får panikk og fyrer av Colten sin. I en blodpøl på gulvet ligger Arne Hvam død. Løvestad, Feldmann og Schermann kaster seg ut av vinduet, mens toget er i full fart. De ruller forslåtte og forskremte ned en skråning og løper, det forteste de kan, inn i skogen.

Nå gjelder det å redde seg, den som kan. De splitter opp og løper i hver sin retning. Det er bekmørkt, og det styrtregner. Klokken er litt over ti om kvelden, torsdag 22. oktober 1942.

Resten av flyktningfølget bak i toget får ikke med seg hva som skjer, og blir raskt pågrepet. Da toget ankommer til Halden, er tysk og norsk politi allerede varslet og står klare på perrongen. Det settes i gang en intens jakt på de tre rømlingene. Politihunder og kjøretøyer rekvireres, og alt tilgjengelig tysk og norsk personell settes inn i letingen. En sverm av mannskaper sendes ut over de kalde jordene mellom Sarpsborg og Halden.

Fra hovedkvarteret som etableres ved det lokale lensmannskontoret, settes det straks i gang oppringninger til alle gårdene i området, med beskjed om at tre mordere er løs, og at enhver mistenkelig observasjon skal rapporteres umiddelbart. Beskjeder lyner fram og tilbake mellom Oslo og Østfold, mellom Gestapo og Statspolitiet, mellom Justisdepartementet og Politidepartementet, og snart er en av de mest storstilte politiaksjonene under hele krigen i gang.

Herman Feldmann har brukt armen i fallet. Han springer videre uten noe klart mål, i et område han overhodet ikke kjenner. Han vet at Sverige ikke er langt unna, men hvilken vei? Og hvordan skal han ta seg dit? Han kommer over en gårdsgutt og tigger ham om å følge ham til grensen. Gutten vil ikke. Han tilbyr ham alle pengene han har med seg, for hjelp, men gutten nekter og forsvinner. Etter hvert finner Herman et fjøs der han gjemmer seg.

Willy Schermann er kraftig forslått og blør. Han har mistet den ene sko. Et stykke nord for der de hoppet av toget, lister han seg inn i en potetkjeller, legger seg ned og venter på natten.

Karsten Løvestad skjønner at han må komme seg så langt vekk som mulig, så fort som mulig. Ingen kan kontaktes, for alle han kjenner, er nå i mulig fare. Han legger av gårde mot Sverige i raskt tempo. Men også han blir fort medtatt i det iskalde regnet.

Ved midnatt er klappjakten i full gang. Ikke bare er det utkommandert folk fra alle politistasjoner i Østfold, fra Hirden og fra den lokale tyske militærforlegningen; to tyske politibataljoner har også dukket opp, i tillegg til Gestapo-folk. Mordkommisjonen fra Oslo er på vei i biler.

Alle tog inn og ut av Østfold er stoppet, og passasjerene er grundig kontrollert. Det er opprettet en tre kilometer lang sperrelinje der ungdommer fra Arbeidstjenesten står utpostert som vakter. Arbeidstjenesten er underlagt Nasjonal Samling og er året før blitt obligatorisk for alle menn i vernepliktig alder som ikke har annet arbeid. Vanligvis blir de satt til kroppsarbeid i «allmenhetens tjeneste», men nå er de utkommandert for å hjelpe politiet og de tyske soldatene. Så fort sporhundene ankommer, skal hele grenseområdet finkjemmes, meter for meter, gård for gård.

Herman er en atletisk ung mann. Han er en habil friidrettsutøver og skihopper og en svært lovende tennisspiller.² Men stilt overfor den massive styrken som natten mellom 22. og 23. oktober 1942 raser rundt i området, er ingen av disse ferdighetene til videre hjelp. Der han ligger i fjøset med brukket arm, hører han plutselig noen som roper på tysk og dundrer på døra til hovedhuset. Bonden kommer ut og sier, som sant er, at han ikke har sett noen uvedkommende.

Herman har opplevd tyskere som banker på døra før. En måned tidligere ble familiens hus på Grefsen beslaglagt, helt uten videre, og en høyere tysk offiser flyttet inn. Foreldrene hans har begynt å selge hele varelageret i de to klesbutikkene de eier i Oslo sentrum. Planen er at de skal komme etter til Stockholm med en gang det er gjort.

Herman bestemmer seg for å vente til det blir lyst, og så prøve å finne noen som er villig til å hjelpe ham. Det han ikke vet, er at han allerede er angitt. Gårdsgutten han møtte, gikk rett hjem og ringte politiet. Politiet kjenner altså til at han er skadet, og at han ikke aner hvordan han

skal komme seg videre til grensen. De har sirklet ham inn til en liten radius rundt Døle, stasjonen nærmest stedet der de hoppet ut av toget.

Det voldsomme regnet gjør letingen vanskelig, selv om sporhundene har ankommet. Nok en gang får politiet assistanse fra angivere. Tidlig om morgenen kommer budeia på Slang gård inn for å ta morgenmelkinga, og oppdager Herman. Hun løper til bonden og sier at det er «en rar mann» i fjøset. Bonden plukker sporenstreks opp telefonen og ringer til lensmannskontoret.

Lensmann Harry Bjerkebæk drar egenhendig ut for å pågripe Herman. Lokalt er han kjent som en overbevist nazist, men i virkeligheten er han lederen for den militære etterretningsorganisasjonen XU, avdeling Østfold. Motstandsmannen Bjerkebæk, etter krigen kjent som en heroisk dobbeltagent, nøler likevel ikke med å overlate den vergeløse jødiske 24-åringen til det tyske sikkerhetspolitiet i Halden, for slik å «styrke sitt alibi».³

En er tatt, det er to igjen.

Willy er skredder, med stilling hos Bengtsson i Kirkeveien. Han er en pen, ung mann. Velkledd, naturligvis, med mørk, bølgende lugg og store, brune øyne. Han elsker hester og hesteløp. Willy var ofte å se på Bjerke travbane. Gjennom lillebroren Oskar har han kommet i kontakt med motstandsbevegelsen, og trolig har han utført noen små oppdrag for dem. Det er grunn til å tro at han og Herman har en plan, som så mange andre unge nordmenn, om å melde seg til tjeneste når de kommer til Stockholm, med håp om å få gå aktivt inn som stridende på alliert side.

Fra gjemmestedet sitt på Bisseberg gård har Willy i løpet av natten hørt roping og oppstyr. Han forstår at det er tyskere og politi som jakter på ham, og han bestemmer seg for å ta sitt eget liv. I desperasjon eller fordi han sitter på informasjon som kan være skadelig for andre, eller begge deler. Han prøver å skjære over pulsåren på venstrearmen med et glasskår, men det går ikke. Da han blir oppdaget i potetkjelleren, tilsølt av blod og hardt skadet, ber han bonden tynt om å skjule ham, eller hjelpe ham over til Sverige. Også denne bonden nekter å bistå.

Ved jernbanelinja der de tre hoppet av toget, finner politiet fredag formiddag et herrearmbåndsur, en sko og en pistol av merket Colt. Det er en større ansamling av tyskere, hirdmenn, norsk politi og kriminalteknikere på stedet. Plutselig hører de at noe foregår oppi bakken, og setter av gårde for å se hva det er. Der kommer to gårdsarbeidere, slepende mellom seg har de Willy Schermann.

Etter at Herman og Willy er tatt, settes alt inn på å finne Karsten Løvestad. Store styrker finkjemmer terrenget, men de finner ingenting. Wehrmachts motorsykler raser rundt på veiene, natt og dag, i håp om at lydene skal skremme Løvestad og få ham til å holde seg i ro. Mann-garden fortsetter, i større og større sirkler, gjennom hele fredag 24. oktober.

Har han klart å snike seg ut av jernringen? Hvis han kommer seg unna, vil det være en ydmykelse for naziregimets øverste ledelse i Norge, og for alle involverte politi- og militærenheter. Har han kanskje kommet seg hjem til familiegården i Trøgstad og gjemt seg der? Gården gjennomføres, først av lokalt politi, så av tyskere, og Karstens far arresteres. Huset settes under bevoktning, i tilfelle han skulle finne på å dukke opp senere.

I mellomtiden har avisene fått med seg hva som har skjedd, og hendelsen på Halden-toget slås stort opp. «Jødene» får skylda for «mordet». «Atter en skjendig udåd – norsk politimann skutt ned av jøder», skriver Nasjonal Samlings riksorgan Fritt Folk.⁴ I Aftenposten er saken hovedoppslag, og der kan man lese at «Foruten de to jødiske mordere fulgte også flere jøder med på toget. Alle er arrestert».⁵ Den andre hovedsaken i Aftenposten denne dagen er en positiv rapport fra østfronten: «Sovjetrussiske motangrep nord for Stalingrad slått tilbake.»

Regnet fortsetter å øse ned over Østfold, og det blir kaldere dag for dag. Karsten Løvestad har ikke spist eller sovet på flere dager. Han er søkkvåt og gjennomfrossen. Og han er mye nærmere enn tyskerne og politiet tror. Han holder seg innenfor det samme lille området hele tiden og venter på en sjanse til å komme seg ut av jernringen uten å bli lagt merke til. Lydene av mannskap og kjøretøyer gjør det altfor risika-

belt å forflytte seg særlig langt om gangen. På et eller annet tidspunkt må vel den intense jakten avblåses?

Søndagen og mandagen går, og det er blitt tirsdag formiddag da Løvestad får øye på noe gjenglemte regntøy ved en traktor som står ute på et jorde. Han åler seg over åkeren og får på seg klærne. Vern mot regnet, og muligheten for endelig å bli tørr, kan utgjøre hele forskjellen. Han legger seg ned i en plogfure og begynner å krype tilbake til skogkanten.

Han blir sett. En ung dreng som heter Johan, kommer for å legge en presenning over traktoren og oppdager ham i åkeren. Han skjønner straks at det må være den etterlyste, siden folk «ikke snakker om annet».⁶

«Jeg har tatt jakka og regnkappa di», sier Løvestad prøvende.

«Du kan få begge deler», svarer gutten og forteller Løvestad at han ikke må bevege seg nordover, for der er det sperringer. «Ta presenningen og gjem deg i diket til det blir mørkt, så skal jeg hjelpe deg», lover han.⁷

Johan går tilbake til arbeidet sitt oppe på gården. Men det er kommet tyskere dit også, og snart får han følelsen av at de følger med på ham. Motet svikter, og etter tre kvarter klarer han ikke å holde på hemmeligheten lenger. Johan forteller noen andre gårdsarbeidere hva han har sett, og de sier det er best at han melder fra.

Beskjeden kommer raskt fram til politimesteren i Sarpsborg, som nå leder innsatsen. Triumferende ankommer han til gården for å lede pågripelsen selv. Han har et stort følge av uniformerte og sivile og har attpåtil fått med seg en reporter fra Fritt Folk. Gutten leder dem til diket, sporhunden Unkas går i teten. Presenningen løftes av, og der ligger han, Norges mest ettersøkte mann akkurat da. Fem dagers klappjakt er over. Motstand er nytteløst, og Løvestad lar seg arrestere uten dramatikk.

Etterpå setter politimesteren og Politidepartementet inn annonser i lokalavisene med en stor takk til østfoldingene for all hjelpen de har ytt under aksjonen, en bistand som har vært uvurderlig for «det lykkelige utfallet».

Den drepte grensepolitimannen får en storstilt statsbegravelse, med

fulle æresbevisninger. Hirdjenter i uniform med sorgtunge ansikter. Flaggborger med svastikaer og norrøne symboler. Gedigne blomsterkranser. Hele makteliten i det okkuperte Norge er til stede: Reichskommissar Josef Terboven, ministerpresident Vidkun Quisling, justisminister Sverre Riisnæs og en rekke andre ministre. Gestapo-sjef Hellmuth Reinhard og statspolitisjef Karl A. Marthinsen er der også, sammen med resten av toppsjiktet i politiet og det militære. Det er en pompøs og grandios affære, satt i stand for en underordnet konstabel: Begivenhetens propagandaverdi utnyttes for alt den er verdt. Budskapet om at den ariske rasen er omgitt og infiltrert av morderiske fiender, hamres inn.

Samtidig med menneskejakten i Østfold har det hele helgen vært hektisk aktivitet bak visse lukkede dører i hovedstaden. Og samme dag som Hvam gravlegges, sender justisminister Sverre Riisnæs et brev til politiminister Jonas Lie, som befinner seg på tjenestereise, der han skriver «no gjør vi det av med jødene, og det ettertrykkelig».⁸